

II. Abdülhamid'in Valilerinden İşkodralı Tahir Paşa'nın (1848-1913) Hayatı ve Devlet Adamlığı

UGUR BOZKURT^a

Geliş Tarihi: 16.10.2018 | Kabul Tarihi: 21.04.2019

Öz: Tahir Paşa, Osmanlı'nın son dönemlerinde dağılmaya yüz tutmuş bir bölge olan Balkanlarda dünyaya geldi. İşkodra'da 1848'de hayata gözlerini açan Tahir Paşa, ilk eğitimini Sıbyan Mektebi'nde aldıktan sonra medrese eğitimine başladı. Temel dini bilgilerin yanı sıra Arapça ve Farsça dillerini öğrendi. Memuriyet hayatına 1868'de İşkodra'da başlayan Tahir Paşa, Batı'daki on iki yıllık çalışma hayatından sonra Bitlis'e tayini çıktı. Musul, Van, Trabzon, Bitlis, Erzurum gibi Osmanlı Devleti'nin önemli şehirlerinde valilik yapan Tahir Paşa, bölgenin siyasi durumundan dolayı zor durumlarla karşı karşıya kaldı. Bu zorluklara rağmen işini iyi bir şekilde yapmaya devam etti ve uluslararası bir sorun haline gelen İran Sınır Komisyonu'nda komisyon başkanı olarak görev aldı. II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle Tahir Paşa'nın devlet kademelerindeki etkinliği azalmaya başladı. Kısa vadelerle sürekli yeri değiştirilen Tahir Paşa için çalışmak eskisi kadar kolay olmadı. Ayrıca yaşının ilerlemiş olması ve tiroit hastalığı artık çalışmasına engel oluyordu. Bu sebeplerden dolayı 1912'de emekliye ayrılan Tahir Paşa, hastalığından dolayı 1913'te vefat etti.

Anahtar Kelimeler: İşkodra, Tahir Paşa, II. Abdülhamit, valilik, İran Sınır Komisyonu.

^a Van YYÜ, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
ugurbozkurt@yyu.edu.tr

Life and Statesmanship of İşkodralı Tahir Paşa from the Governors of Abdülhamid II

Abstract: Tahir Pasha was born in the Balkans, a region that was scattered in the last period of the Ottoman Empire. Tahir Pasha, born in 1848 in Shkodra, got his first education in primary school and then he started his madrasah education. He learned Arabic and Persian as well as basic religious knowledge. Tahir Pasha, who began his officialism in Shkodra in 1868, has been assigned to Bitlis after twelve years of work in the West. Tahir Pasha, governor of important Ottoman cities such as Mosul, Van, Trabzon, Bitlis and Erzurum, faced difficult situations due to the political situation of the region. Despite these difficulties, he continued to do his job well and served as a commission chairman at the Iranian Border Commission, which became an international issue. After Abdülhamid's dethronement, Tahir Pasha's efficiency in state levels began to decline. For Tahir Pasha, whose place was changed constantly in short terms, was not as easy as it used to be. In addition He was preventing that working his aging and thyroid disease. For these reasons, Tahir Pasha, who retired in 1912, died in 1913 due to his illness.

Keywords: Shkodra, Tahir Pasha, II. Abdülhamit, governorship, Iranian Border Commission.

© Bozkurt, Uğur. "II. Abdülhamid'in Valilerinden İşkodralı Tahir Paşa'nın (1848-1913) Hayatı ve Devlet Adamlığı." *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18 (2019), 237-254.

1. Eğitim Hayatı ve İlk Memuriyet Dönemi (1868-1889)

Tahir Paşa, 1848'de nüfusunun çoğu Arnavut-Müslüman olan ve aynı zamanda etnik kimliklerin birçok bölgede farklılık gösterdiği İşkodra¹da doğdu. Dönemin Podgorica² Hâkimi olan Hacı Ali Efendi'nin altı çocuğundan biriydi³. Osmanlı eğitim sisteminde ilkokul mahiyetinde olan Sıbyan mektebinde eğitim hayatına başladı. Sıbyan mektebinde Mukaddemat-ı Ulûm-ı Diniye ve diğer temel dersleri alan Tahir Paşa, daha sonra medresede eğitim almaya başladı. Birçok konuda eğitim alan Tahir Paşa, medrese eğitimi sayesinde Arapça ve Farsça'yı öğrenmiş ve yaşadığı coğrafyanın da etkisiyle diğer yerel dillerden olan Türkçe, Sırpça ve Arnavutça konusunda kendini geliştirmişti⁴. İki evlilik yapan Tahir Paşa, ilk eşinden Cevdet⁵, Fikriye ve Naima adında üç çocuğa sahipti. İkinci eşinden Münime⁶, Münibe, Mükreme, Necdet, Hikmet, Fikret, Fahrünnisa ve Mihrinisa adında sekiz çocuğu oldu⁷.

¹ Balkanlar'da önemli bir konuma sahip olan İşkodra, Fatih Sultan Mehmet tarafından 1479'da fethedilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde Kuzey Arnavutluk'un önemli sosyo-kültürel ve ekonomik merkezi haline gelmiştir. Osmanlı idaresi Balkan Savaşları nedeniyle son bulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: MIMOZA JATA, *Balkan Savaşları'nda İşkodra Vilayeti (1912-1913)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 2, 3.

² Günümüzde Karadağ Cumhuriyeti'nin başkenti olan Podgorica Osmanlı Devleti döneminde Kaza olarak İşkodra Sancağı'na bağlanmıştı. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Adnan Pepiç, "Podgorica'nın Kısa Bir Tarihçesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 18, 2005, s. 273-283.

³ Fatih Karloğlu, *Osmanlı İnan Sınırının Belirlenmesi: Tahir Paşa ve Osmanlı İnan Komisyonu, 1905-1908*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 121.

⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. SAİDd., 3/138, H. 29.12.1265. (Bundan sonra Başbakanlık Osmanlı Arşivi için BOA kısaltması kullanılacaktır).

⁵ Cevdet Bey 1878'de İşkodra'da doğdu. Babası gibi çalışkan olan Cevdet Bey birçok yerde kaymakamlık ve mutasarrıflık yaptıktan sonra 1 Kasım 1914'te Van Valiliği yaptı. Aynı yılda evlenen Cevdet Belbez 1917'de görevinden istifa etti ve 1955'te İstanbul'da vefat etti. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mücellitoğlu Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, III, Ankara 1968-1969, s. 906.

⁶ Kızlarından Münime Ulusal Kurtuluş Savaşı komutanlarından Fahrettin Altay Paşa ile evlendi. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mustafa Okuklu, *Fahrettin Altay*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2009, s. 3.

⁷ Karloğlu, *Osmanlı İnan Sınırının Belirlenmesi: Tahir Paşa ve Osmanlı İnan Komisyonu, 1905-1908*, s. 121.

Tahir Paşa, İşkodra'da memur olarak göreve başladı⁸. 1868-1880 yılları arasında yaklaşık on iki yıl Batı'da çalışan Tahir Paşa, özellikle yazışma konusunda kendini geliştirdi. 1868'de yirmi yaşında iken Podgorice Kazası Tahrirat Odası'na memur oldu. Beş ay burada çalıştıktan sonra 350 kuruş maaş ile Tahrirat Kalemi Kâtipliği'ne geçti. 1872'de Podgorice Tapu Kitabevi'ne ve 1873'te Dersaadet'in Mektupçu Odası'nda çalıştı. Ekim 1878'e kadar bu görevde kalan Tahir Paşa, Osmanlı Devleti'nde meydana gelen değişmelerin yakından tanığı oldu. II. Abdülhamid'in (1876-1909) tahta geçmesine, I. Meşrutiyet'in ilanına ve Kanun-ı Esasi'nin hazırlanmasına tanık olan Tahir Paşa için bundan sonraki memuriyet hayatı da daha parlak olmuş ve II. Abdülhamid tahtta kaldığı sürede birçok önemli göreve getirildiği gibi görevde yükselmesi de oldukça hızlı olmuştu. Ekim 1878'de 3000 kuruş maaş ile İşkodra Vilayeti Mektubiliği'ne tayini çıkmış ve Mart 1880'de terfi ederek Rütbe-i Salise'ye yani memurlukta üçüncü rütbeye yükselmişti¹⁰.

Kariyer basamaklarını hızlı bir şekilde çıkan ve Arnavut milliyetçiliğinin¹¹ ortaya çıktığı bir coğrafyada çalışan Tahir Paşa'nın bu hareketin herhangi bir aşamasında olup olmadığına dair elimizde bir kanıt yoktur. Belgelerin sessizliğinden olsa gerek Tahir Paşa'nın Osmanlı idaresine olan sadakati sürekli devam etmiştir. Onun hakkında dönemin İşkodra Valisi İzzet Paşa, memuriyet işlerini aksatmadan yapabilen zeki çalışkan biri olduğunu ve Türkçe, Boşnakça ve Arnavutça bildiğini söylemişti¹².

Osmanlı-Rus savaşından sonra mali zorluklar ortaya çık-

⁸ Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, s. 906.

⁹ BOA, DH. SAİDd., 3/138, H. 29.12.1265.

¹⁰ BOA, DH. SAİDd., 3/138, H. 29.12.1265.

¹¹ Arnavut milliyetçiliği XIX. yüzyılda Balkanlar'da ortaya çıkmıştır. Vassa Efendi ve Şemsettin Sami Arnavut milliyetçi doktrininin temellerini atan kişilerdir. Daha sonra Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in girişimleriyle 28 Kasım 1912'de Arnavutluk bağımsızlığını kazanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Dritan Egro, "Arnavut Milliyetçi Doktrininde Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Avrupa'nın Algılanışı" *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 33, 2013, s. 31-41.

¹² BOA, DH. SAİDd., 3/138, H. 29.12.1265.

muş ve Osmanlı hükümeti bütçesini dengelemek için masrafları azaltma politikası izlemişti. Bu politikanın bir sonucu olarak Maaş Düzenlemesi Yönetmeliği (Tensik-i Maaşat Kararnamesi) ilan edildi¹³. 14 Mart 1880'de Maaşat Kararnamesi'ne göre Tahir Paşa'nın maaşı 2500 kuruş indirilmiş ve 10 Ağustos 1880'de bulunduğu göreve uygun olmadığı harbiye nezaretince bildirilmişti. Buna istinaden 3000 kuruş maaşla Selanik Mektubiliği'ne nakledilmiş fakat buraya da uygun olmadığı bildirilince 12 Aralık 1880'de 2500 kuruş maaşla Bitlis Vilayeti Mektubiliği'ne tayin edilmişti¹⁴.

Maaş Düzenlemesi Yönetmeliği'nin azizliğine uğrayan Tahir Paşa için Bitlis görevi bir sürgün niteliğinde düşünülebilir. Öyle ki memuriyetini sürekli bildiği yerlerde yapan Tahir Paşa, siyasi ve coğrafi olarak kötü bir durumda olan bir bölgeye tayin edilmişti. Ancak onun medrese ilminin olması ve dinî bütün bir kişiliğe sahip olması çoğu muhafazakâr olan bölgedeki insanlarla anlaşması daha kolay oldu¹⁵. Aynı zamanda birçok konuda tecrübe kazanmasını sağlayan doğu görevi daha sonra yapacağı görevlerde başarılı olmasına yardımcı oldu. Bitlis'teki görevinde iken 26 Ekim 1882-10 Haziran 1883 ve 18 Ağustos 1885-3 Eylül 1886 tarihleri arasında iki defa Genç Mutasarrıflığı Vekâleti görevinde bulundu. 15 Ocak 1884'te rütbesinin Saniye Sınıf-ı Sanisi'ne (birinci sınıf memurluğun ikinci derecesi) terfi buyrulacağı bildirildi. 1886'da Bitlis'teki görevinde bulunduğu sırada maaşlarda usulsüzlük yaptığı şikâyeti üzerine 28 Şubat 1887'de 2500 kuruş maaş ve becayış usulüyle Musul Vilayeti Mektubiliği'ne tayin edildi. Daha sonra 25 Mayıs 1888'de üçüncü rütbeden Mecîdî Nişânı Zişânı verildi. 24 Nisan 1889'da rütbesi, Rütbe-i Ref'iyye-i Mîr-i Mîranlık'a yükseltildi¹⁶.

¹³ Karlıoğlu, *Osmanlı İnan Sınırının Belirlenmesi: Tahir Paşa ve Osmanlı İnan Komisyonu, 1905-1908*, s. 123.

¹⁴ BOA, DH.SAİDd., 3/138, H. 29.12.1265.

¹⁵ Dönemin dini lideri olarak görülen Bediüzzaman Said-i Nursi ile bu görevi vasıtasıyla tanışmış ve daha sonra ki Van Valiliği görevinde kendisiyle dini sohbetler yapmıştı. Karlıoğlu, *Osmanlı İnan Sınırının Belirlenmesi: Tahir Paşa ve Osmanlı İnan Komisyonu, 1905-1908*, s. 120.

¹⁶ BOA, DH. SAİDd., 3/138, H. 29.12.1265.

2. Memuriyetinin İkinci Dönemi ve Musul Valiliği (1889-1891)

Tahir Paşa Temmuz 1889' da Musul Valisi olmuştu¹⁷. Mehmet Reşit Paşa'dan sonra, bu göreve getirilen Tahir Paşa, Haziran 1891'e kadar Musul Valiliği yaptı¹⁸. Musul Valiliği görevindeyken 20 Şubat 1890'da Rumeli Beylerbeyliği Payesiyle beraber ikinci rütbeden Mecîdî Nişânı Zişânı verilmişti¹⁹. Tahir Paşa, Musul Valiliği'nin ilk dönemlerinde gerek orada bulunan memurlar ile gerekse de aşiretlerin eşkıyalık faaliyetlerinden dolayı sorun yaşamıştı. Bu bölgede sorun çıkaran Hemavend Aşireti 1889'da Trablusgarb'a sürgün edilmişti. Fakat bir yıl geçmeden tekrar kaçarak Musul'a gelen bu aşirete mensup kişiler eşkıyalık faaliyetlerine devam etmişlerdi. Hemavendlilerin yakalanması ve Trablusgarb'a gönderilmesi için emirler verildi. Mart 1891'e gelindiğinde olayların önü alınamayacak duruma gelmiş ve Kerkük eşrafı doksan imzalı bir dilekçe yazarak Fransız elçiliği vasıtasıyla İstanbul'a göndermişti. Bu durum, Vali Tahir Paşa'nın becerisizlik ve tecrübesizliğine bağlanmıştı²⁰.

Durum aslında Tahir Paşa'nın tecrübesizlik ve beceriksizliğinden çok burada bulunan devlet görevlileriyle anlaşamamasından kaynaklanmıştı. Ayrıca bölgenin idare edilmesinin zor olması sebebiyle sürekli devlet görevlileri değiştirilmek zorunda kalınmış, merkezin otoritesi sarsılmıştı. Süleymaniye Mutasarrıfı Berham Paşa ile sorun yaşayan Tahir Paşa, onun hakkında her ne kadar olumlu telgraflar gönderilse de aslında Berham Paşa'nın dirayetsiz olduğunu ve görevden alınmasını istemişti. Bunun üzerine Berham Paşa görevden alınmıştı²¹. Ancak sorun

¹⁷ Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922)*, İstanbul: İSİS Yayınları, 1999, s. 36.

¹⁸ Davut Hut, *Musul Vilayeti'nin İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı (1864-1909)*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2006, s. 114.

¹⁹ BOA, DH. SAİDd., 3/138, H. 29.12.1265.

²⁰ Gökhan Çetinsaya, "II. Abdülhamit Döneminde Kuzey Irak'ta Tarikat, Aşiret ve Siyaset", *Divan İlmi Araştırmaları Dergisi*, 7, 1992, s. 160.

²¹ Hut, *Musul Vilayeti'nin İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı (1864-1909)*, s. 115.

sadece Berham Paşa'nın görevden alınmasıyla bitmemiştir. Bu olayın yanı sıra Mamuratü'l-aziz Valisi Abdülkadir Paşa, Tahir Paşa'yı şikâyet etmişti. Abdülkadir Paşa, Tahir Paşa'nın yetimler ve dullar için ayrılan fondan para aldığını, Raşit Paşa döneminde yakalanan Şimür'ün şeflerini on dört Arap atı için serbest bıraktığını ve Maliye Sandığı'nda para aklayarak memur maaşlarını vermediğini iddia etmekteydi. İddiaları araştıran müfettişlerin çalışmaları sonucunda Tahir Paşa bu suçlamaların hepsinden aklandı²². Fakat Kerküklü Maruf Efendi ile de sorun yaşayan Tahir Paşa onun görevden alınmasını istemiş ve bu girişim kendisinin görevden alınması ile sonuçlanmıştı. Bunun sebebi tahkikat için Musul'da bulunan ve Musul Valiliği'nde gözü olan Ferik Şaban Paşa'nın Maruf Efendi ile iş birliği yaparak Tahir Paşa'nın görevden alınmasını sağladığı ortaya çıkmıştı²³. Aynı zamanda 15 Haziran 1891'de bulunduğu görevin rütbesine uygun olmadığı da göz önünde bulundurularak görevinden alınmıştı. 6 Aralık 1891'de mezuliyet maaşı tahsis edilmiş ve 22 Temmuz 1892'de maaşı 5000 kuruş arttırılmıştı²⁴.

Zorlu Dokuz Yıllık Dönem Van Valiliği (1898-1906)

Geçirmiş olduğu soruşturmanın etkisinden mi yoksa kendisine uygun bir görevin olmamasından dolayı mı bilinmez, Tahir Paşa yaklaşık yedi yıl herhangi bir görevde bulunmadı. Bitlis ve Musul valiliklerinde birçok tecrübe kazanan Tahir Paşa için sıradaki görev Van Valiliği'ydı. Ancak bu görev oldukça zorlu bir görev olacaktı. Çünkü örgütler ve dış yardımların desteğiyle 1896'da Van'da ilk büyük Ermeni isyanı çıkmış²⁵ ve şehrin birçok bölgesinde asayiş tesis konusunda sorunlar yaşanmıştı. Öyle ki bu sorunlar Tahir Paşa'nın valiliğine kadar sürecekti. 25 Haziran 1896'da Van'a Vali olarak Şemseddin Bey

²² Karloğlu, *Osmanlı İnan Sınırının Belirlenmesi: Tahir Paşa ve Osmanlı İnan Komisyonu, 1905-1908*, 124, 125.

²³ Hut, *Musul Vilayeti'nin İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı (1864-1909)*, s. 116.

²⁴ BOA, DH. SAİDd., 3/139, H. 29.12.1265.

²⁵ Şenol Kantarcı, "Van'da Ermeni İdaresi", *Türk Ermeni İhtilafı Makaleler*, Ed: Hikmet Özdemir, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2007, s. 110.

görevlendirildi²⁶. Van Kumandanı Şemsi Paşa'nın Kasım 1896'da saraya gönderdiği ve üzerine "mahremane hıfzı" notu düşülen şifreli telgrafa göre; "vali yetersizdir; vilayette muktedir ve faal bir valiye eşedd-i ihtiyaç vardır"²⁷ görüşü hâkimdi. Bundan sonra istifa eden Şemseddin Bey'in yerine vekâleten Sekizinci Fırka Kumandanı Ferik Şemsi Paşa atanmıştı²⁸. Onun da valiliği çok uzun sürmemiş ve Van Valiliği için uygun görülen kişi eski Musul Valisi Tahir Paşa olmuştu²⁹. Birinci rütbeden Mecîdî Nişânı Zişânı verilen Tahir Paşa³⁰ya Van Valiliği için 23.925 kuruş maaş tahsis edilmişti³¹.

Tahir Paşa, Van Valiliği görevini yaklaşık dokuz yıl sürdürecekti. Fakat daha valiliğinin ilk yıllarında diğer valiliklerinde olduğu gibi memurlarla sorun yaşamaya başlamıştı. Kendisi hakkında ayak oyunu olarak değerlendirdiği bir olayı İstanbul'a bildirmekten çekinmemişti. Tahir Paşa'nın iddiasına göre; Hakkâri mutasarrıflığına tayini çıkan Ziya Bey'in Erciş'ten iki gün sonra Van'a geleceğini ve niyetinin kendisi ile uğraşmak olduğunu bildirmişti³². Bu durum hakkında ne gibi sorunlar olduğu bilinmez ama Tahir Paşa, hakkında yazılan şikâyet mektupları nedeniyle sıkıntılar ortaya çıkmıştı. "Makam-ı Sami Sadaret-i Uzmaya" başlığını taşıyan ilk şikâyet mektubu; Tahir Paşa'nın yapmış olduğu adaletsizlik yüzünden halkın üzüntü içerisinde olduğu, elde ettiği idareciler vasıtasıyla halka zulmettiği, haksız kazançlar elde ettiği, sınırdan bir takım çetecileri geçirdiği, yaptıklarına uymayan idarecileri çeşitli bahaneler bularak sürgün ettiği ile ilgiliydi³³. İsimsiz yazılan bu şikâyet mektubundan sonra Diyarbakır Valiliği'ne Van Valisi Tahir Paşa'nın gönderilmesi, Reşid Paşa'nın da Van Valiliği'ne geti-

²⁶ BOA, Y.PRK. A., 11/3, H. 14-01-1314.

²⁷ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2016, s. 191.

²⁸ BOA, İ. HUS, 53/33, H. 06-12-1314.

²⁹ BOA, Y.A.RES, 91/17, 29-09-1315; İ. HUS, 61/92, H. 29-09-1315; İ.DH., 1353/12, H. 09-10-1315; BEO, 1085/81329, H. 09-10-1315.

³⁰ BOA, İ.TAL., 133/55, H. 28-10-1315.

³¹ BOA, BEO, 1101/82516, H. 08-11-1315.

³² Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s. 61.

³³ BOA, DH.MKT., 2600/77, 13-07-1320.

rilmesi ile ilgili kararlar alınmaya çalışılmış ancak netice alınmayınca Tahir Paşa'nın Van Valiliği devam etmişti³⁴.

Bu şikâyet mektubu yılını doldurmadan bir başka şikâyet mektubu daha yazılmıştı. Bu mektup; Hamidiye Alayları kaymakamlarından Haydaranlı Aşireti'ne mensup Mehmet Sadık, İbrahim ve Hacı beylerin Van Valisi Tahir Paşa'nın zulmünden dolayı İstanbul'a gönderdikleri telgrafnameden ibaretti. Şikâyet konusu öldürülen Hamidiye On Dördüncü Alayı Kaymakamı Nadir Bey'in katillerini Vali'nin görmezden geldiği, gizli işler çevirdiği, menfaatine göre iş yaptığı, ihanet ettiği ile ilgiliydi. Sesimizi duyurmak için bu telgrafı yazdık diyen bu kişilere göre Vali'nin gitmesi gerekmekteydi. Konu ile ilgili Van Vilayeti Mabeynine telgraf çekilmiş ve bunun üzerine Tahir Paşa'nın verdiği savunmasında, Van Valiliği görevine gelmeden önce Mehmed Sadık'ın sınırdaki arazilerini oğullarına verdiğini ve bu sayede halkı İran'a kaçırmak ve Ermenileri köylere yerleştirmek istediğini iddia etmişti. Ayrıca Şemseddin Bey'in Van Valiliği hakkında yazdığı terfi ve tayin konusunda yazısının dikkate alınmamasından dolayı tepkili olduğunu, arabasını satarak 72 lira vergisine karşılık tahsilat yapmaya mecbur olduğunu söylemişti. Savunmasının devamında her ne kadar Şemseddin Bey'in hükümete karşı gitmemeyi niyet etmiş olsa da aşiretinin böyle bir niyetinin olmadığını, oğlu Mülazım Tahir Bey'in başına bir takım kaçak başıboş kişileri toplayarak halka zarar verdiğini, kaçak Ermenilere yardım ettiğini ve İran'dan Van'a gelmek isteyenlere yol verdiğini haber alınca bu durumu engellemek adına köylere müfrezeler kurdurmak için Kumandan Paşa'ya tezkire yazdığını söylemişti. Bunu yapmasından dolayı rahatsız olan aşiret mensuplarının Van'a gelmiş olan Kaymakam İbrahim ve Hacı beylere şikâyet mektubu imzalattıklarını ancak bu kişilerin sonradan pişman olduklarını söylemişti. Ayrıca hakkında yapılan suçlamaları yapacak gücünün olmadığını belirtmişti³⁵.

³⁴ BOA, Y.PRK.DH., 12/17, H. 29-08-1320.

³⁵ BOA, DH. TMIK. M., 148/43, H. 22-04-1321.

Bu ifadenin ardından Tahir Paşa'ya olan güven sarsılmış olmalı ki Tahir Paşa, Padişah'ın iradesinin gerçekleşmesi için gerekli tedbirlere başvuracağını bildirmişti³⁶. Bu olaylardan sonra Tahir Paşa'ya altın liyakat madalyası verilmiş³⁷ve bunun üzerine Tahir Paşa almış olduğu liyakat madalyası için teşekkür etmişti³⁸. Ancak Tahir Paşa'nın Van Valiliği son bulmuş ve 18 Aralık 1906/2 Zilkade 1324'te yerine başka biri tayin edilmişti³⁹. Tayin edilen kişi gelene kadar görevde kalmaya devam etmesi ve bu görevdeyken maaşını tam olarak alması kararlaştırılmıştı⁴⁰. Van Valiliği görevinden ayrılmasında tiroit hastalığının etkisi vardı⁴¹. Bu hastalık sebebiyle izin isteyen Tahir Paşa'ya, izin verilmiş ve İstanbul'a gelip tedavi görmesi için 6000 kuruş ücret tahsis edilmişti⁴².

3. Uluslararası Sorun Haline Gelen İran Sınır Meselesi (1907-1908)

Osmanlı Devleti'nin İran bölgesine hâkim olan devletlerle ilişkileri Fatih Sultan Mehmet döneminde Akkoyun Devleti ile başlamış (1473) ve II. Beyazıt döneminde devam eden ilişkiler, XVI. yüzyılın başlarında bölgedeki iki devletin hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştu. Akkoyunlu Devleti ile Safevi Devleti arasındaki mücadele, Safevi Devleti'nin üstünlüğü ile sonuçlanmıştı⁴³. Yavuz Sultan Selim döneminde Safevi Devleti ile kurulan ilişkilerde mezhepsel farklılıklar belirleyici olmuş ve Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında büyük bir kırılma meydana gelmişti. Demografik olarak birbirine kaynaşmış olan farklı meşrepteki tebaa arasında sorunlar çıkmıştı⁴⁴. Osmanlı

³⁶ BOA, Y.PRK.UM., 72/115, H. 22-09-1322.

³⁷ BOA, BAO. BAO. İ.TAL., 373/25, H. 17-07-1323.

³⁸ BOA, Y.PRK.UM., 77/18, H. 22-07-1323.

³⁹ BOA, DH. SAİDd., 3/139, H. 29-12-1265.

⁴⁰ BOA, İ. DH. 1454/40, H. 24-03-1325.

⁴¹ Karhoğlu, *Osmanlı İran Sınırının Belirlenmesi: Tahir Paşa ve Osmanlı İran Komisyonu, 1905-1908*, s. 126.

⁴² İ.TKS., 18/70, H. 21-04-1325; BEO, 3071/230259, H. 23-04-1325.

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Aliyev Salih Muhammedoğlu, "Osmanlı-İran Münasebetleri", *DİA*, 22, 2000, s. 405-409.

⁴⁴ Abdolvahid Soofizadeh, "Kaçar ve Osmanlı Devletleri Arasında Belirsiz Sınır Meseleleri", *SUTAD*, 42, 2017, s. 439.

Devleti, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Safevi Devleti ile anlaşma yaparak (1555) sınır güvenliğini koruma siyaseti izlemiş ve II. Selim döneminde de verilen mücadeleler neticesinde anlaşma yapılmıştı (1590). IV. Murad döneminde iki devlet arasında sınırı belirleyen Kasr-ı Şirin anlaşması (1639) imzalanmış ve daha sonra yapılan anlaşmalarda Kasr-ı Şirin anlaşmasında belirlenen sınırlar genel hatlarıyla kabul edilmişti. 1823'te Erzurum'da yapılan antlaşma ile sınır konusu yeniden gündeme gelmiş ve 1833-1842 tarihleri arasında sınır bölgeleri yeni çatışmalara sahne olmuştu. XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı-İran arasında bir yakınlaşma dönemi olmuş ve sınır konusunda anlaşma sağlanması için Osmanlı, İran, İngiltere ve Rusya'yı temsil eden dört sınır komiseri çalışmalara başlamıştır. Osmanlı Devleti ile İran arasında sınır tespiti amacıyla 1849'da faaliyete başlandıysa da bununla ilgili protokol 1869'da imzalanmıştı⁴⁵. Ancak bu yapılan protokol ve görüşmeler sınır güvenliğini sağlamamıştı. Sınır ihlalleri, sınır kaçakçılığı, siyasi ve mezhebi propaganda her iki devlet içinde sürekli gündem konusuydu. Öyle ki 1890'da İran kuvvetlerinin sürekli Osmanlı hududuna tecavüz ettikleri, sınır boyundaki İran vatandaşı aşiretleri Osmanlı Devleti aleyhine tahrik ettikleri yönünde istihbarî bilgiler elde edilmişti⁴⁶. Sınır ihlallerinde bulunan başlıca aşiretler; Hemavend, Kardar, Abdeviler, Talabaniler, Zengene ve Caf aşiretleriydi⁴⁷.

Yaşanan sorunlara bir çözüm bulmak için imzalanan protokol ve görüşmeler sınır konusunu uluslararası bir sorun haline getirmişti. Bu sorunun üstesinden gelmek için oluşturulan sınır komisyonunun başına bölgede uzun yıllar görev yapmış olan Tahir Paşa düşünülürdü. 1907'de Bitlis Valiliği görevi devam ederken İran Hudud-u Heyet-i Tahkikiyesi Riyaseti'nde görev

⁴⁵ Muhammedoğlu, Osmanlı-İran Münasebetleri, s. 405-409.

⁴⁶ Jülide Akyüz Orat, "Yabancı Güçler Gölgesinde Osmanlı Devleti'ne Yönelik Şia Hareketleri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5, 2014, s. 63.

⁴⁷ Zuhul Özbaş, *XIX. Yüzyıl Osmanlı-İran Diplomasisinde Caf Aşireti*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2014, s. 43.

aldı⁴⁸. Konu ile ilgili daha Musul Valisi iken görüşlerini bildiren Tahir Paşa özellikle Caf Aşireti'nin iskânı için oldukça uğraşmış ve bu aşiretin iskânının sınır bölgesi için önemli olduğunu dile getirmişti⁴⁹.

Kendisini yöre halkı yakından tanıdığı gibi dış devletler de tanıyordu. Görevlerindeki başarılarından olsa gerek İran Devleti tarafından Tahir Paşa'ya birinci rütbeden bir kıt'a Şîr u Hurşîd nişanı verilmişti⁵⁰. Aynı şekilde Fransa hükümeti tarafından üçüncü rütbeden Lejyon Donör nişanı verilmişti⁵¹. Bu başarılı Paşa için görüşmelere gelen İranlı memurların güvenliğini sağlamak ayrı bir sorundu. Bunun için yapılan görüşmeler neticesinde sınıra gelen memurların Başkale'den hareketle Kotur üzerinden Van'a gelmelerinin uygun olacağı bildirilmişti⁵². Aynı zamanda sınır bölgesindeki olaylarda devam ediyordu. İran Hudut Kumandanı Ferik Fazıl Paşa'nın idaresindeki kişiler ile o sınır bölgesinde olan aşiretlerin İranlılar tarafından hücumu uğradıkları, İran hükümetinin bunun aksini iddia ederek silahların kendilerine ait olmadığını, Savuçbulak yoluyla Miyandoab'a geldiği ve Hacı Âli isminde birinin emlakına zarar verildiği, aşiret reisi Abbas Han'ın kardeşi ve birkaç askerin öldürüldüğü, Mamiş aşiretinden yardım alındığı ile ilgili tutanaklar tutulmuş ve bu konuda İran'dan bilgi almak üzere yazılar yazılmıştı. Konunun komisyonda görüşülmesi istenmiş ve meydana gelen asayiş olaylarının önünün alınamadığı, iki yüze yakın kişinin öldüğü ve bu duruma bir an önce müdahale edilmesi gerektiği söylenmişti⁵³.

Tahir Paşa, bir yandan dış devletler ile görüşmelerini sürdürürken diğer taraftan İstanbul'dan gelecek talimatları uygulamaya çalışıyordu. Bu zorlu görevin üstesinden gelmek sadece

⁴⁸ Karlıoğlu, *Osmanlı İran Sınırının Belirlenmesi: Tahir Paşa ve Osmanlı İran Komisyonu, 1905-1908.*, s. 127.

⁴⁹ Özbaş, XIX. *Yüzyıl Osmanlı-İran Diplomasisinde Caf Aşireti*, s. 146.

⁵⁰ BOA, İ. TAL., 264/53, H. 16-07-1319.

⁵¹ BOA, İ. TAL., 299/22, H. 26-12-1320.

⁵² BOA, BEO, 3200/239969, H. 28-10-1325.

⁵³ BOA, BEO, 3232/242388, H. 17-12-1325

Tahir Paşa'ya yüklenen bir sorumluluk değildi elbette. Bu konuda İran'ın sınır siyaseti hakkında rapor veren Van'daki İngiliz konsolosunun gözlemlerine göre; buradaki memurlar yalnızca İstanbul'dan gelen emirleri yerlerine getiriyordu. Tahir Paşa ile yaptığı görüşmesinde bütün kusur ve mesuliyet kendi üzerine yüklediği halde aslında birçok şeyi muhakemesi dışında ve İstanbul'dan gelen emirlere göre yaptığını söylediğini iddia etmişti⁵⁴. Bu konuda elimizde kanıt olamamakla birlikte Sadâret-i Uzmâ Mektubi Kalemi tarafından İran sınırı hakkında Kürtlerin yapacakları asayiş olayları için Tahir Paşa'ya gereken tedbirlerin alınması gerektiği bildirilmişti⁵⁵.

Sınır işinin düzenlenmesi için oldukça çaba harcayan Tahir Paşa, bu iş için Rusya'ya gitmişti. Ancak yapılan görüşmelerden bir netice alınamamıştı. Rusya Sefiri, anlaşma sağlanamamış olsa bile sonuçsuz olmayacağını söylemesi üzerine Sadrazam Ferit, hudut işinin acilen halledilmesi gerektiğini söylemişti⁵⁶. Sonuç itibarıyla sınır konusu Tahir Paşa'nın vermiş olduğu mücadeleler neticesinde çözülmemiş ancak 17 Kasım 1913'te imzalanan İstanbul Protokolü ile kesin olarak karara bağlanmıştı⁵⁷.

4. Trabzon (1907), Erzurum (1908-1910) ve Bitlis (1907-1908, 1910-1912) Valilikleri

Van Valiliği görevindeyken rahatsızlanan ve gördüğü tedaviden sonra iyileşen Tahir Paşa için Trabzon Valiliği gündeme gelmişti⁵⁸. Tahir Paşa, 10 Haziran 1907-30 Temmuz 1907 tarihleri arasında elli günlük kısa bir Trabzon Valiliği görevinde bulundu⁵⁹. Trabzon Valiliği görevi bittikten sonra 30 Temmuz 1907'de, 23000 kuruş maaşla Bitlis Valiliği'ne tayin edildi⁶⁰.

⁵⁴ Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s. 101.

⁵⁵ BOA, BEO, 3338/250331, H. 19-05-1326.

⁵⁶ BOA, Y.A.HUS., 519/6, H. 02-02-1326.

⁵⁷ Özbaş, XIX. Yüzyıl Osmanlı-İran Diplomasisinde Caf Aşireti, s. 13.

⁵⁸ BOA, BEO, 3074/230534, H. 29-04-1325.

⁵⁹ Karlıoğlu, *Osmanlı İran Sınırının Belirlenmesi: Tahir Paşa ve Osmanlı İran Komisyonu, 1905-1908.*, s. 126.

⁶⁰ BOA, DH. SAİDd., 3/139, H. 29.12.1265.

Tahir Paşa için bu tarihten itibaren her şey daha kötü gitmeye başladı. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle İttihat ve Terakki yönetiminde etkin olmaya başladı ve bu durum II. Abdülhamid'e yakın olan kişilere kötü tesir etti. Tahir Paşa bu nedenle sürekli yeri değiştirilerek güvenilmeyen kişi durumuna getirildi. İlk etapta İran Sınır Komisyonundaki görevine son verildi⁶¹. Temmuz 1908'de 21500 kuruş maaşla Erzurum Valiliği'ne nakledildi. 30 Mayıs 1909'da Erzurum'da meydana gelen bazı olaylara müdahale edemediği iddiası ve hakkında yapılan şikâyetlerden dolayı yerine başkası tayin edildi⁶². Daha sonra 28 Şubat 1910'da II. Bitlis Valiliğine 12500 kuruş maaşla tayin edildi. Ardından aynı maaş ile Musul Valiliğine tayin edildi⁶³. Ancak hastalığının ve yaşının ilerlemiş olmasından dolayı emekliliğini istedi ve bu durum uygun görülerek, 10 Aralık 1912'de emekliye ayrıldı⁶⁴. Tiroit hastalığı için tedavi görmesi gerektiği için emekli olduktan hemen sonra İstanbul'a gitti. Ancak tedaviye olumlu yanıt vermeyen Tahir Paşa, 65 yaşındayken Kasım 1913'te vefat etti⁶⁵.

Sonuç

Osmanlı Devleti, kuruluşundan yıkılışa kadar taşrayı merkezden yönetebilmek için önemli devlet adamlarını görevlendirmişti. Şüphesiz merkezi otoriteyi sağlama konusunda bu görevlilere önemli sorumluluklar yüklenmişti. Hele ki Osmanlı Devleti'nin son dönemleri bu anlamda daha önemli bir duruma gelmişti. Özellikle sınır bölgelerinin idaresi diğer yerlere göre daha çok önem arz ediyordu. Bunun için II. Abdülhamid'in

⁶¹ Karhoğlu, *Osmanlı İran Sınırının Belirlenmesi: Tahir Paşa ve Osmanlı İran Komisyonu, 1905-1908.*, s. 127

⁶² BAO, DH.SAİDd., 3/139, H. 29.12.1265.

⁶³ Karhoğlu, *Osmanlı İran Sınırının Belirlenmesi: Tahir Paşa ve Osmanlı İran Komisyonu, 1905-1908.*, s. 128.

⁶⁴ BOA, DH. SAİDd., 3/139, H. 29.12.1265.

⁶⁵ Karhoğlu, *Osmanlı İran Sınırının Belirlenmesi: Tahir Paşa ve Osmanlı İran Komisyonu, 1905-1908.*, s. 121-122. Tahir Paşa'nın vefatı ile ilgili bazı kaynaklarda 1925'te vefat ettiğine dair iddialar bulunmaktadır. Abdülhamit Kırmızı, Tahir Paşa'nın 1925'te vefat ettiğini yazmıştır. Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s. 101; Aynı şekilde Sinan Kunalalp çalışmasında 1925'te vefat ettiğini yazmıştır, Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricalı (1839-1922)*, s. 123.

valilerinden olan Tahir Paşa'nın yapmış olduğu faaliyetler dik-kate değerdi.

Arnavut milliyetçiliğinin yoğun bir şekilde yaşandığı bir bölgede dünyaya gelen ve Arnavut olan devlet adamı Tahir Paşa, hayatı boyunca Osmanlı Devleti'ne hizmet etmekten kaçınmamıştı. Devlet memurluğuna doğduğu şehirde İškodra'da başlayan Tahir Paşa, on iki yıllık batıdaki ve otuz iki yıllık doğudaki hizmeti boyunca devletin aleyhine faaliyetlerde bulunmamıştı. Aynı zamanda Osmanlı Devleti için önemli olayların meydana geldiği bir döneme tanık olan Tahir Paşa I. Meşrutiyet'in ilanı, Kanun-ı Esasi, II. Meşrutiyet'in ilanı gibi anayasal gelişmelere de tanık olmuştu.

II. Abdülhamid ile iyi ilişkilerde bulunan Tahir Paşa, Osmanlı-Rus savaşının getirdiği olumsuzluklardan etkilenmiş ve her memur gibi maaşını eksik almıştı. Bundan dolayı ilk doğu görevi olan Bitlis'e gitmiş ve oradaki etnik ve siyasi durumdan dolayı sorunlar yaşamıştı. Öyle ki doğu bölgesini idare etmek zordu ve bunun üstesinden gelebilecek devlet adamı oldukça azdı. Tahir Paşa bu anlamda iyi işler yaptı ve yaşadığı sorunlara rağmen işinde başarılı oldu. Musul, Van, Trabzon, Erzurum, Bitlis gibi önemli şehirlerde valilik yapan Tahir Paşa birçok sorunu halletmeyi başardı. Sadece yurt içinde değil yurt dışından da kendisini takdir edenler oldu. İran tarafından Şir-i Hurşid, Fransa tarafından da Lejyon Donör nişanı verildi. Ayrıca İran Sınır Komisyonuna başkanlık yapan Tahir Paşa, Rusya ve İngilizler ile yakından temaslar kurmuş ve sorunların çözümü için oldukça çaba harcamıştı.

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle Tahir Paşa'nın önemli pozisyonlarda bulunulması istenmemiş liyakatten çok sadakate bakan İttihat ve Terakki hükümeti Tahir Paşa'yı İran Sınır Komisyonu başkanlığından aldıktan sonra kısa süreli görevlerle oyalama siyaseti izlemişti. Zaten tiroit hastası olan Tahir Paşa bundan sonra pek uzun ömürlü olamamış ve kırk dört yıllık devlet görevinden sonra 1913'te vefat etmişti.

Kaynaklar**Arşiv Belgeleri***Başbakanlık Osmanlı Arşivi*

- BOA, DH. SAİDd., 3/138-139, H. 29.12.1265.
BOA, Y.PRK. A., 11/3, H. 14-01-1314.
BOA, İ. HUS, 53/33, H. 06-12-1314.
BOA, Y.A.RES, 91/17, 29-09-1315
BOA, İ. HUS, 61/92, H. 29-09-1315
BOA, İ.DH., 1353/12, H. 09-10-1315;
BOA, BEO, 1085/81329, H. 09-10-1315.
BOA, İ.TAL., 133/55, H. 28-10-1315.
BOA, BEO, 1101/82516, H. 08-11-1315
BOA, İ. TAL., 264/53, H. 16-07-1319.
BOA, DH.MKT., 2600/77, 13-07-1320.
BOA, Y.PRK.DH., 12/17, H. 29-08-1320.
BOA, İ. TAL., 299/22, H. 26-12-1320.
BOA, DH. TMİK. M., 148/43, H. 22-04-1321.
BOA, Y.PRK.UM., 72/115, H. 22-09-1322.
BOA, İ.TAL., 373/25, H. 17-07-1323.
BOA, Y.PRK.UM., 77/18, H. 22-07-1323.
BOA, İ. DH. 1454/40, H. 24-03-1325.
BOA, İ.TKS., 18/70, H. 21-04-1325.
BOA, BEO, 3071/230259, H. 23-04-1325.
BOA, BEO, 3074/230534, H. 29-04-1325.
BOA, BEO, 3200/239969, H. 28-10-1325.
BOA, BEO, 3232/242388, H. 17-12-1325
BOA, BEO, 3338/250331, H. 19-05-1326.
BOA, Y.A.HUS., 519/6, H. 02-02-1326.

Çankaya, Mücellitoğlu Ali, Mülkiye Tarihi Ve Mülkiyeliler, Cilt III, Ankara 1968-1969.

Çetinsaya, Gökhan, "II. Abdülhamit Döneminde Kuzey Irak'ta Tarikat, Aşiret ve Siyaset", *Divan İlmi Araştırmaları Dergisi*, 7, (1992): 153-168.

Egro, Dritan, "Arnavut Milliyetçi Doktrininde Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Avrupa'nın Algılanışı" *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 33, (2013): 31-41.

Hut, Davut, "Musul Vilayeti'nin İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı (1864-1909)", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.

Jata, Mimoza, "Balkan Savaşları'nda İşkodra Vilayeti (1912-1913)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014.

Kantarıcı, Şenol, "Van'da Ermeni İdaresi", Türk Ermeni İhtilafı Makaleler, Ed: Hikmet Özdemir, *TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları*, (2007): 95-115.

Karlıoğlu, Fatih, "Osmanlı İnan Sınırının Belirlenmesi: Tahir Paşa ve Osmanlı İnan Komisyonu 1905-1908", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2015.

Kırmızı, Abdulhamit, Abdülhamid'in Valileri, İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.

Kuneralp, Sinan, Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922), İstanbul: İSİS Yayınları, 1999.

Muhammedoğlu, Aliyev Salih, "Osmanlı-İnan Münasebetleri", *DİA*, 22, (2000): 405-409.

Okuklu, Mustafa, Fahrettin Altay, Yüksek Lisans Tezi, "Dokuz Eylül Üniversitesi", 2009.

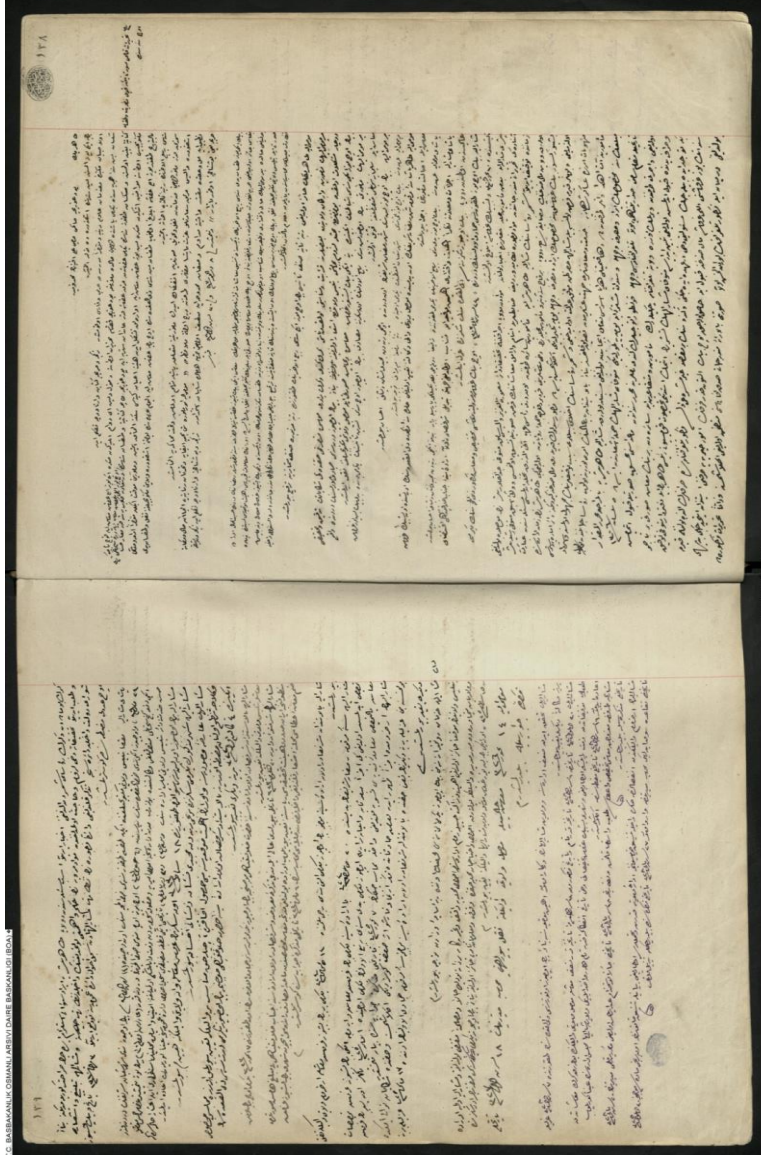
Orat, Jülide Akyüz, "Yabancı Güçler Gölgesinde Osmanlı Devleti'ne Yönelik Şia Hareketleri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, III, 5, (2014): 62-73.

Özbaş, Zuhale, "XIX. Yüzyıl Osmanlı-İnan Diplomasisinde Caf Aşireti", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014.

Pepiç, Adnan, "Podgorica'nın Kısa Bir Tarihçesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 18, (2005): 273-283.

Soofizadeh, Abdolvahid, "Kaçar ve Osmanlı Devletleri Arasında Belirsiz Sınır Meseleleri", SUTAD, 42, (2017): 437-449.

Ek: Tahir Paşa'nın Sicil-i Ahval Defteri

T.C. İBRAHİM PAŞA OSMANLI ARŞİVLERİ DAİRESİ BAŞKANLIĞI İZMİR

IBRAHİM PAŞA